

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
KATEDRA DIVADELNÍ VĚDY

FRAYNOVY AKTOVKY NA VLNÁCH
„PROKLETÍ ŽÁNRU, MÉDIA I DIVÁKA“

Rozhlas, drama, text (dramatické cesty éterem)

Lukáš Křížek, 2017

Fraynovy aktovky na vlnách „Prokletí žánru, média i diváka“

Lukáš Křížek

(Marný a zoufalý pokus vypořádat se s něčím, co se vám líbilo a nelíbilo zároveň.)

Dnes čtyřiaosmdesátiletý anglický dramatik a spisovatel Michael Frayn se u českého publika proslavil především díky své komedii z hereckého prostředí s názvem *Noises Off* (do češtiny nejčastěji překládané jako *Bez roucha*). Hra byla, stále je a jistě ještě nějakou tu dobu bude ve vysoké oblibě našich profesionálních i amatérských scén, což způsobuje, že další z autorových dramatických počínů ve slavném a neporazitelném stínu této divadelní řachandy i nadále upadají v (po)zapomnění. Když už si nevzpomeneme na jedny z těch „novějších“, jakými jsou například *Kodaň* (1998), *Demokracie* (2003) nebo třeba *Posmrtný život* (2008), vzpomeneme si snad alespoň – stejně jako si vzpomněl Český rozhlas – na jeho dvě aktovky *Číňani* a *Nový Don Quijote*. Ty byly natočeny v rámci cyklu *Kabinet* na ČRo 3 Vltava v prosinci 2015 a jejich repríz se posluchači dočkali v lednu letošního roku.

Číňani: Zdařilá rozhlasová mini-bulvárovka

Ne nezáměrně jsem nazval hru *Bez roucha* zcela obecně a „bezpečně“ komedií. Pod komedii se toho totiž vejde spousta, obzvláště pak v dnešní době, kdy si ambivalentnost jednotlivých žánrů a forem dělá, co se jí zlíbí. Jedno znamená druhé, a přesto se od sebe oboje v *nepatrných* drobnostech výrazně liší. Stejně tak bychom hru mohli nazvat fraškou a jiní by oponovali bulvární komedií. A pokud pomineme, že jsou *Číňani* aktovkou (čili formát výrazně kratší a menší), dala by se tato žánrová specifika, nebo spíše jejich jednotlivé aspekty, použít i na ně. Svou výstavbou totiž fungují na principiálně stejném půdorysu. Snad kromě délky a „umírněnějšího“ jednání postav, bychom klidně mohli uvažovat v kategorii typické bulvární komedie. Čili: jednoduchá zápletky, která se komplikuje spolu s prvním omylem, jenž vzniká díky nějaké „nevinné“ lži. Převráceno třikrát a víckrát naruby, aby to semlelo co nejvíce postav a vytvořilo spleť situací, které mají jeden jediný účel – pobavit diváka, který, na rozdíl od postav, ví nebo přinejmenším tuší všechno. Je těžké to *dobře* napsat a ještě těžší to *dobře* udělat a *dobře* zahrát. Najednou čelíte propasti, která vám diváky rozdělí na spokojené, kteří si užili tu *nejlepší* zábavu v životě a na světě, a na ty, jež ohrnují nos, jak stupidní a laciné to bylo. A právě tohle žánrové „prokletí“ se může u *Číňanů* znásobit či snad přetransformovat v „prokletí“ média ve chvíli, kdy věc nevidíme (čímž jsme ochuzeni o veškerou hereckou akci, která je spouštěčem situační komiky), ale pouze slyšíme. Na druhou stranu, otázkou stejně tak je, jak by aktovka (sama o sobě) působila na divadle a jak by s ní bylo potřeba pracovat.

Zmínil jsem, že oproti plnohodnotné (minimálně co do své délky) bulvární komedii jsou *Číňani* „umírněnější“ v jednání postav. A to nejen díky odlišnosti média, ale i jejich nevelkému počtu. Ano, slovně/hlasem jich zde figuruje sice dvanáct, včetně dětí, ale prakticky nás zajímá jen pět z nich. Uzpůsobena je i scéna-plocha, na které se hraje-mluví. Pokoj, v němž probíhá jedno dění – to méně důležité, ale pro zápletku zcela zásadní – je upozaděn a naše pozornost je soustředěna především na kuchyň/jídelnu, potažmo chodbičky kdesi mezi nimi, které oba světy, s tím dětským tři, propojují.

Rozhlasovou aktovku otevírá líbivá, společenskou akci připomínající melodie, jež nás přivádí k Jo a Stephenovi. Zjevně vyrovnanému a spokojenému páru, pořádajícímu dnešní setkání s přáteli. Tradiční, stereotypní, mířící k té (ne)oblíbené večírkové zábavě. Počítají se příbory, děti se dnes bez chůvy musí nahoře uspat samy a hosté tu jsou co nevidět. Stephen – kromě toho, že si plete jména vlastních přátel, které označuje za Číňany, protože jsou všichni stejní, mají stejný věk, počet dětí i příjmy – pozval ještě jistého Barneyho. Což neměl, protože ho nedávno opustila Bee, která sem dnes přivede svého nového milence Alexe, teprve devatenáctiletého zajíčka. První problém je na světě a hurá do víru událostí. Rozhovor Jo a Stephena, který se postupně mění v panické hledání efektivního řešení (čtete: okamžité improvizované výmluvy), prozrazuje všechny potřebné indicie, abychom začali tušit, co bude následovat a kam se bude nepříjemná (pro posluchače humorná) situace dále rozvíjet. Přicházejí nějací *John, Lora, Nicholas, Jay, Simon* a *Kate*, kteří nás, jakožto Číňani od vedle z pokoje, vlastně vůbec nezajímají. Pouze dotvářejí kolorit večírku a jsou základní komplikací pro hostitelský pár. Kromě Jo a Stephena, neustále zachraňujících hladký průběh celého setkání, je pozornost soustředěna na zbývajících milostný trojúhelník Barney – Bee – Alex.

„Zábavička“ je v plném proudu a Barney přichází do domu zadem, přes kuchyň. Původní plán vylákat ho Stephenem do hospody tak nevychází. Místo toho se Barney začne opíjet whiskou od Jo, která si vyslechne, jak je na tom od rozchodu špatně a že jí je vlastně pro Stephena škoda. V narůstající marnosti se tak ještě dozvídáme o zákulisních informacích již přiopile pohoršeného Barneyho, že Bee tahá toho kluka po všech známých, což už se právě děje i zde, a on je pak za blbce. Večírkové eskapády vrcholí v kuchyni, v té *kuchyni plné vzpomínek* (jak jí říká Barney), kam se nakonec zdekuje i samotný Alex, který už má Bee plné zuby. Opilý Barney si ho plete s chůvou a z *toho* Alexe si udělá *tu* Alex. A aby toho nebylo málo, oba pánové si nakonec velice dobře, v opilostní deziluzi všech informací, porozumí. Bee rozjíždí hysterickou scénu, Stephen ji marně uklidňuje a za odměnu se dozvídá, že by ho vlastně Bee brala. Což je zcela očividně odrazem předchozího „vyznání“ Barneyho k Jo. A pak zase všichni do *kuchyně plné vzpomínek*, abychom tohle veledílo všech večírků mohli završit. Ve finále se Barney bude udobřovat s Bee, *ten* Alex se nabídne, že uspí probuzené děti nahoře (paradoxně se tak opravdu stává chůvou), Číňani odpadli v nátlaku společenských a podobně zábavných témat a Jo se Stephenem si mohou oddychnout, že vlastně vše docela dobře dopadlo.

Tenhle chaotický a přesto od jisté chvíle očekávaný happy end završí nechutný kýč v podobě sladěáku, jehož text naznačuje, že se večere a večírek odehrávaly na Valentýna. Celé to tak rázem připomíná televizní „maminkovskou“ zábavu s Colinem Firthem. Ale to už je opět úděl předlohy, v níž je tenhle „krásný svět“, bohatý na své zmatky, zakódovaný. Hlavně ale, že se mají všichni rádi.

Dvaadvacet minut jednoduché, přímočaré a situační zábavy, která nemá daleko od skutečností, které zažíváme a známe. Nebo jsme o nich slyšeli z těch vtipných „historek z natáčení“. Přesné a situaci dobře vykreslující hlasové výkony všech herců, kteří dokázali vytvořit tuhle mini-bulvárovku i na vlnách. Čímž spolu s tvůrci dokazují, že každé „prokletí“, ať už žánrové nebo „prokletí“ média (ne všechno se přece hodí do rozhlasu, a naopak mnohé se sem hodí lépe jak na divadlo), se dá prolomit. I přes to všechno však zůstávají mé posluchačské pocity zamlžené a nejednoznačné, rozpačité. Možná už to bude ono „prokletí“ diváka, ke kterému míří mé úvodní řádky. Malý a svižný rozhlasový formát a Fraynova řemeslná *sranda*. Co víc si přát, říkáte si. Ideální pro posluchače pravidelné i méně pravidelné, všech věků a všech, kdo se na divadle nebo v rozhlase rádi baví. Můj cynismus a skepticismus a mé vlastní „prokletí“ diváka, determinované „prokletím“ znalosti žánru, mě ale ponouká k tomu ptát se, jestli to takhle stačí. Možná na to musí být člověk jen víc **naladěn**. Nepřemýšlet o „trojím prokletí“ a prostě si tu *legráčku* jen tak nezávazně užít.

Nový Don Quijote: Maminčin Snílek

Pokud první aktovka *Číňani* nabízela jistá úskalí co se žánru a jeho uchopení týče, aktovka *Nový Don Quijote* je na tom podstatně lépe. Lépe a příhodněji směrem k rozhlasovému médiu, neboť se jedná o dialog dvou postav, který by na jevišti nemusel příliš dobře fungovat. Vstupní „party hluk“ podbarvený písní *Sweets for my sweet* od The Searchers se rozplyne v kocovinovém oparu jednoho rána, kterému předcházela večer, jenž si paní ředitelka Gina rozhodně nepamatuje. Začíná zprvu nepříjemná neděle, která posléze eskaluje v „myšlenkový přesah“ k „opravdovému životu“. A spouštěčem všeho bude ten *někdo* v koupelně, jehož jméno Gina marně loví v paměti. To bude trapas.

Někdo v koupelně je jistý Kenneth. Absolutní snílek, naivní idealista, myšlenkový maniak i specialista a skutečný podivín, který by *Dona Quijota* nemusel číst, protože jím tak trochu je. Tenhle Kenneth je představen vstupním skutkem, kdy chce svou *lásku* probudit jejich společným zájmem – Messiaenovou hudbou. A když jako „ranní píseň“ zvolí děsivou a mohutnou část jeho *Turangalily*, je to nejen extrémně vtipné, ale především to přesně vypovídá, co je chlapec za případ. Bláhový Kenneth je takové zjevení. Zjevení s kusem světové i vesmírné pravdy v sobě. Vášnivě a nadšeně si sem už stačil donést všechny věci včetně gramofonu, a zatímco úlisně skládá střípky večera a jejich seznámení, nebojí se přiznat, že tu v noci chodil a očichával, co mu přišlo pod nos.

Když všechno vybalí a zaobalí do osudu a spřízněnosti duší, má Gina co dělat, aby to celé ustála. Se zatím ještě chladnou hlavou se proto doptá na vše potřebné a pak zahájí akci a protiútok výmluv, aby se ho zbavila. Jenže její původně úlet na jednu noc, výrazně mladší než ona, se nedá. Je to takový její boj s větrnými mlýny. Kenneth na ni dál vrhá své myšlenky, dál ji přesvědčuje o věcech nemožně možných a o tom, jak je potřeba vnímat svět. Pohárek podivnosti přetéká a vrchol jeho „bulíků“, kterým ale pevně věří a doopravdy je tak – i skrze určitou frázovitost a vyprázdněnost – miní, dožene Ginu k slzám. Ta si totiž vzpomněla, jak se jí zdálo, že má syna podobného právě Kennethovi. Budeme divnej pár, ale asi je to oukej. Zní verdikt. Počáteční Ginin odstup a strach se proměňuje v sebevědomí matky, která se musí a chce, ve víru té životní pouti, postarat o svého chlapečka. Role se obrací a zpátečku zkusí zase Kenneth. „Když máš, po čem toužíš, tak už to nechceš.“ – přebulíkuje ho jeho vlastní – slovní/myšlenkovou/nátakovou – zbraní Gina a bizárek je u konce.

Absurdně humorná hříčka o jednom ňoumovi, který touží po vysněné partnerce, jež bude milovat Messiaena stejně silně jako on. Absurdně humorná hříčka o jedné ženské, která touží mít syna. Dva pokroucené světy se prolnou a opíší podivnou cestu za (ne)dosažitelným. Stejně jako v prvním případě dobré a uvěřitelné herecké (hlasové) výkony obou protagonistů. Jen se sem zase vkrádá to „prokletí“ divákovo, kdy si říkám, že vlastně fajn, ale že mi to nestačí. Možná je to onou prvoplánovostí nebo tím, že ani jedna z aktovek prostě ničím nepřekvapí. Ale zas a znovu, to není ani tak problém rozhlasového zpracování, jako spíše problém původních textů. V „trojím prokletí“ – se kterým se tu a tam musím takto vyrovnávat a jindy ho zase úspěšně ignoruji – a zřejmých i méně zřejmých strastech, nešvarech i výhodách a šikovnosti tvůrců a herců, vznikly dvě Fraynovy aktovky pro éter. Pro poslech. Pro pobavení. Pro nás. Ne pro každého z nás, ale pro nás. A díky za ně.

ROZHLASOVÁ PATIČKA:

Michael Frayn: Číňani. Rozhlasová adaptace aktovky britského dramatika o stereotypech i rizicích večeří s přáteli. **Překlad** Petr Zelenka, **rozhlasová úprava a dramaturgie** Klára Novotná, **režie** Dimitrij Dudík, **zvuk** Radek Veselý, **zvuková spolupráce** Petr Šplíchal, **produkce** Jana Knappová a Eva Vovesná. **Hrají** Tereza Bebarová (Jo), Martin Stránský (Barney), Martin Myšička (Stephen), Zuzana Slavíková (Bee), Jan Cina (Alex), Kryštof Racek (dítě), Eva Leimbergerová, Jitka Nerudová, Martina Bezoušková, Robert Tyleček, Lukáš Křišťan a Jaroslav Pokorný (hlasy). **Premiéra 11. prosince 2015**, 22 minut. (ČRo 3 Vltava, cyklus Kabinet). Repríza 5. ledna 2017 (ČRo 3 Vltava), společně se hrou *Nový Don Quijote*.

Michael Frayn: Nový Don Quijote. Rozhlasová adaptace aktovky britského dramatika kladoucí otázku, proč toužíme vždy jen po nedosažitelném. **Překlad** Petr Zelenka, **rozhlasová úprava a dramaturgie** Klára Novotná, **režie** Dimitrij Dudík. **Hrají** Martina Hudečková (Gina) a Marek Holý (Kenneth). **Premiéra 4. prosince 2015**, 20 minut. (ČRo 3 Vltava, cyklus Kabinet). Repríza 5. ledna 2017 (ČRo 3 Vltava), společně se hrou *Číňani*.